

KOINCIDENCE MALÉ A VELKÉ FABRICIOVY MAPY MORAVY

Josef CHRÁST

Coincidence of small and large Fabricius's map of Moravia

Abstract: The oldest known cartographic representation of Moravia is associated with the person of the Renaissance scholar Paulus Fabricius (ca 1528-1589). Apart from the original six-sheets map (1569), he also prepared its smaller edition in 1575, which is preserved in one print only. The paper primarily focuses on comparison of the content of both maps and the quantification of detected changes. At the same time, the semantics of the legend of both maps is analyzed. Last but not least, there are several insights into the quality of the geometric construction and engraving of the map. As well as the history of today's one known print is described.

Keywords: history of cartography, old maps, Moravia, Paulus Fabricius

Úvod

Historie a kartografické zpracování nejstarší známé mapy Moravy z roku 1569 vídeňského učence Paula Fabricia (ca 1528–1589) je poměrně dobře zdokumentované. V odborných kruzích však byla po dlouhou dobu známa pouze autorova zmenšená kopie mapy z roku 1575, případně odvozeniny v zahraničních atlasech (vycházející ze starší předlohy). Zájem o mladší vydání začal uvadat po objevení výtisků původní mapy ve 30. letech 20. století (Kuchař, 1931). Přestože vzniklo několik více či méně obsažných rozborů a studií k mapě z roku 1575, podrobné statistické vyhodnocení a porovnání obsahu a náplně obou vydání zůstalo prozatím stranou badatelského zájmu a to včetně výkladu znakového klíče. K vyhodnocení míry podobnosti geometrického základu obou map výrazně přispěly kartometrické rozborů provedené za pomoci moderních analytických metod s využitím specializovaného softwaru MapAnalyst. Stranou komplexního popisu mapy z roku 1575 nezůstaly ani vybrané aspekty ryteckého zpracování tiskové desky anebo nové poznatky k historii jediného dochovaného výtisku.

Mezi nejstarší příspěvky popisující mapu patří novinový článek A. Wolfkrona v *Brünner Zeitung* z 4. 7. 1852. O rok později se mapou zabýval Ch. d'Elvert (d'Elvert, 1853, s. 81–82), ze kterého čerpali i další autoři (Metelka, 1892, s. 91; Kameníček, 1892, s. 144–145). Vlastní studii o mapě připravil J. Matzura (1897, s. 275–282). Novější práce analyzovaly geometrickou složku mapy (Vičar, 1980) či její obsah (Matušková, 2015). Z drobnějších příspěvků lze ještě doplnit práce Kameníčka (1896, 1897) a Zapletala (1971).

1. Unikátní výtisk mapy z roku 1575

Světově unikátní výtisk zmenšeného vydání Fabriciovy mapy Moravy z roku 1575 je součástí fondu D22 Sběrka map a plánů Moravského zemského archivu v Brně (inv. č. 89, sign. 115) (obr. 1). Historii exempláře je prozatím možné sledovat až do roku 1852, kdy ji Moravskoslezské společnosti pro zvelebení orby, přírodovědy a vlastivědy (K. k. Mährisch-Schlesische Gesellschaft zur Beförderung der Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde) daroval jistý innsbruckský profesor „Staatengeschichte“ Dr. Glar. O rok později již byla mapa uložena ve Františkovu muzeu v Brně (d'Elvert, 1853, s. 81). Na několik dalších desetiletí ale upadla v zapomnění a teprve na počátku 90. let 19. století se stala opět předmětem zájmu odborné literatury, zejména pak v souvislosti s jejím znovuoobjevením ve fondu Františkova muzea v roce 1895. V originální velikosti byla mapa reprodukována v příloze časopisu *Zeitschrift des Deutschen Vereines für Geschichte Mährens und*

Schlesiens v roce 1931. Stejnojmenný spolek působil neoficiálně už od roku 1850 jako historicko-statistická sekce (Historisch-statistische Sektion) výše uvedené přírodovědné společnosti. V době pořízení fotokopie byla mapa uložena v brněnském Zemském archivu (sign. G. V. 350), který byl později přejmenován na Státní archiv v Brně (sign. G 13/350).

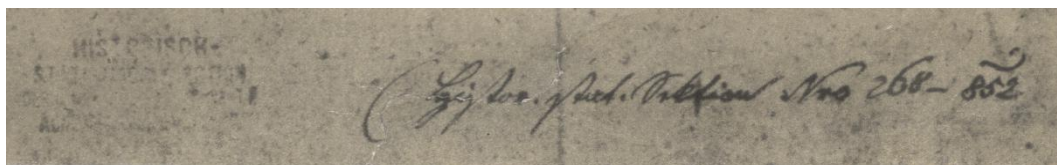
Obr. 1 Fabriciova mapa Moravy z roku 1575 (Moravský zemský archiv v Brně, fond D 22 Sbirka map a plánů, inv. č. 89, sign. 115)

2. Popis zmenšeného vydání mapy

Nekolorovaný výtisk z roku 1575 se svým vzhledem, kompozicí i obsahem velmi podobá původnímu vydání. Podstatným rozdílem je ale formát obou Fabriciových map. Starší vydání bylo tištěno celkem z 6 měděných desek, čemuž odpovídá i velikost mapové kresby ca 84×95 cm (výška × šířka rámu). Jednotlivé vydání má přibližně poloviční rozměry 39,5×47,5 cm. Identita mědirytce není dodnes známa. Na mapě jsou uvedeny pouze iniciály *A F* s kresbou rydla a jméno vídeňského knihkupce a prodejce mapy Georga Schilhera (*va'neunt apud Georgium Schilherum ciuem ac bibliopolam viennensem.*). Za okrajem vnějšího rámu jsou patrné vlysy tiskové desky, jejíž

plochu využil rytec prakticky bezezbytku. S ryteckým zpracováním souvisí i problematičké umístění názvu mapy, který není součástí rytiny, ale je proveden na dvou oddělených pruzích papíru přilepených k hornímu a spodnímu okraji. Celkový formát listu mapy tak činí ca 53×54,5 cm. V případě obou názvů se jedná o rukopisný text neznámého původu a stáří. V horní části je umístěn latinský titul *CHOROGRAPHIA MARCHIONATVS | MORAVIÆ*, provedený antikvou. Jeho německý ekvivalent psaný frakturou zní *Die Landtschafft des Marggraffthumbs | Marhern*, a vyplňuje spodní část mapy¹. Přestože existují reprodukce mapy zobrazující pouze mapové pole (Kameníček, 1897; Ottův slovník naučný, 1901), nejstarší její popis z *Brünner Zeitung* z roku 1852 cituje oba názvy. Dolepené pruhy papíru s latinským i německým titulem pochází s velkou pravděpodobností z jednoho archu. Vrchní oblouček zdobného zakončení písmene *b* ve slově *Marggraffthumbs* je totiž patrný nad horní částí mapového rámu mezi 45. a 50. minutou 40. poledniku. Kdo je autorem obou názvů, není prozatím objasněno.

Jelikož titul mapy není součástí rytiny, výrazně se tím stěžuje její bibliografický popis a v konečném důsledku identifikace dalších výtisků v mapových sbírkách a archivech. Snad právě z tohoto důvodu je dnes znám pouze jediný exemplář. Podrobnější rozbor například vodoznaků ručního papíru neumožňuje podkladový papír, na kterém je mapa adjustována. Jak opět dokládají starší i soudobé kopie mapy, k restaurátorským zásahům došlo teprve v nedávné době². Pravděpodobně podél vodorovné a snad i vertikální osy listu byla mapa dříve přehnuta, neboť právě kolem těchto linií je kresba nejvíce poškozená, podobně jako ve své spodní čtvrtině. Dalším důkazem druhotných zásahů je chybějící textová poznámka a razítko v pravém spodním rohu, které je zčásti čitelné na fotokopii mapy z roku 1931 (obr. 2). Kurentem psaný text zní *Histor. stat. Sektion Nro. 268 – 852*. Vlnovka nad posledním trojčíslím představuje zkratku letopočtu 1852 a číslo 268 inventární údaj o uložení mapy v německém spolku pro historii Moravy a Slezska. Ze zbytků razítka je čitelných pouze několik písmen *Historisch-st(tion)...Ac()*. Přesto je zřejmé, že se jedná o razítko historicko-statistické sekce známé brněnské přírodovědné společnosti.

Obr. 2 Razítko a rukopisná poznámka na fotokopii mapy z roku 1931 (Moravská zemská knihovna, sign. Mpa-1208.958)

K popisné složce mapy patří také doprovodné informace umístěné přímo v mapové kresbě anebo ve dvou samostatných rámech, které blíže osvětlují motivy jejího vzniku. V německy psané předmluvě pro čtenáře autor uvádí, že mu byly tiskové matrice původní mapy odcizeny. Z praktických důvodů a snad po zkušenostech s celistvostí, resp. návazností kresby vícelisté mapy nechal vypracovat novou rytinu do plochy jedné měděné desky. Současně s tím zakomponoval své jméno přímo do mapové kresby a doprovodných textů. Ty jsou na rozdíl od staršího vydání nedílnou součástí rytiny, čímž odpadají nejasnosti o původu mapy jako v případě domnělého vydání z rukou jihlavského syndika Jana Hynka z Velínova (ca 1550–1623) (Kuchař, 1951). V pravé horní části mapového pole je uveden nápis *AVTORE PAVLO FABRICIO | CAESARIS MATHE: | (E vyretušováno) MATICO MEDICO DOCTORE*, a pod ním místo a datum vydání *VIENNÆ AVSTR: | ANNO DO: MDLXXV | CAL: MAII:.* Na obou Fabriciových mapách je uvedena datace s přesností na měsíce (leden 1569 a květen 1575). Mapa je věnována protestantskému moravskému šlechtici Hartmannu II. z Lichtenštejna (1544–1585), jak dokládá orámovaný latinský oslavný text a poděkování za podporu v levém horním rohu mapy.

¹ Mapa z roku 1569 má dvojjazyčný latinsko-německý titul *MARCHIONATVS | MORAVIÆ*. - *Das Marggraffthumb | Mährern* umístěný v horní části mapového pole.

² Reprodukce mapy bez těchto sekundárních zásahů je součástí studie *Mapy Moravy ze 16.-18. století* z roku 2003 (Jakešová a kol., 2003).

2.1 Geometricko-konstrukční aspekty

Základní matematické prvky mapy tvoří zeměpisné souřadnice, které jsou umístěny ve dvojitém rámu s intervalem 5'. Hraniční poledníky nabývají hodnot 38° 33' a 40° 52' východní délky. Uvažovaný základní poledník prochází přibližně územím Kapverdských ostrovů, tedy asi 5° západně od historického poledníku Ferro v Kanárském souostroví. V severojižním směru je kresba omezena rovnoběžkami 48° 56' a 50° 13' severní šířky. Linie zeměpisné sítě nejsou v mapovém poli zaznačeny. Tvar rámu přibližně odpovídá lichoběžníkovému zobrazení, které se s velkou oblibou uplatňovalo při konstrukci map Ptolemaiovy Geografie. Zejména ve spodní části mapy zasahuje kresba i do jejího rámu, jak dokazuje překryv s vodními toky, znaky a názvy sídel. Pravděpodobně jako v případě staršího vydání připravil rytec nejdříve mapový obsah a až poté doplnil zeměpisné souřadnice s rámem.

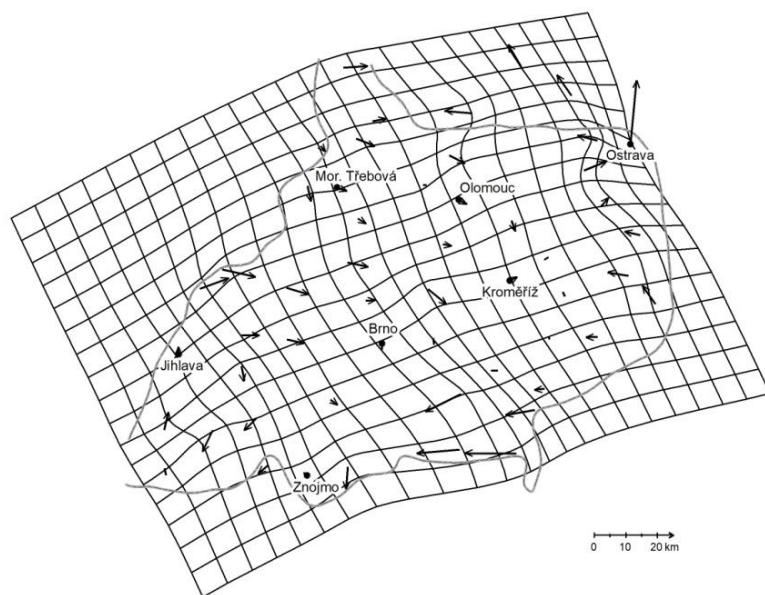
Kartometrické analýzy polohových nepřesností mapové kresby včetně výpočtu lokálních hodnot měřítka a stočení vůči referenčnímu souřadnicovému systému Jednotné trigonometrické sítě katastrální (S–JTSK) byly zpracovány za pomoci softwaru MapAnalyst (Jenny, 2006). Výpočty zvolených ukazatelů jsou založeny na složitém matematickém aparátu multikvadratické interpolace. Polohové odchylky odpovídají reziduům identických bodů pětiprvkové afinní transformace, jejíž parametry jsou z důvodu nadbytečného množství těchto bodů vyrovnány metodou nejmenších čtverců³. Přesnost provedení transformace digitalizovaného obrazu staré mapy do referenčního systému určuje velikost střední kvadratické chyby.

Jako podklad posloužily kvalitní digitální kopie jednolistého originálu mapy z roku 1575 ze sbírky Moravského zemského archivu v Brně a originálního výtisku její předlohy z roku 1569 z fondů Österreichische Nationalbibliothek ve Vídni (sign. K III 122363). V případě staršího vydání se jedná o jeden ze sedmi dochovaných výtisků, který je navíc jedním ze dvou kompletních exemplářů obsahujících také vlepené textové popisy. Při posuzování polohové přesnosti mapy je z logických důvodů vhodnější využít jednolístý výtisk. S výjimkou očekávaných odchylek způsobených srážením papíru nebo jeho poškozením je totiž eliminováno nepřesné napojení jednotlivých listů jako v případě vydání z roku 1569. Z tohoto důvodu je v podstatě každý výtisk mapy originálem. Výstupy analýz jsou proto poplatné výhradně těmto exemplářům a jejich fyzickému stavu v době pořízení digitální kopie. Pro ilustraci vzájemné podobnosti konstrukční kostry obou map je však navržen postup dostačující.

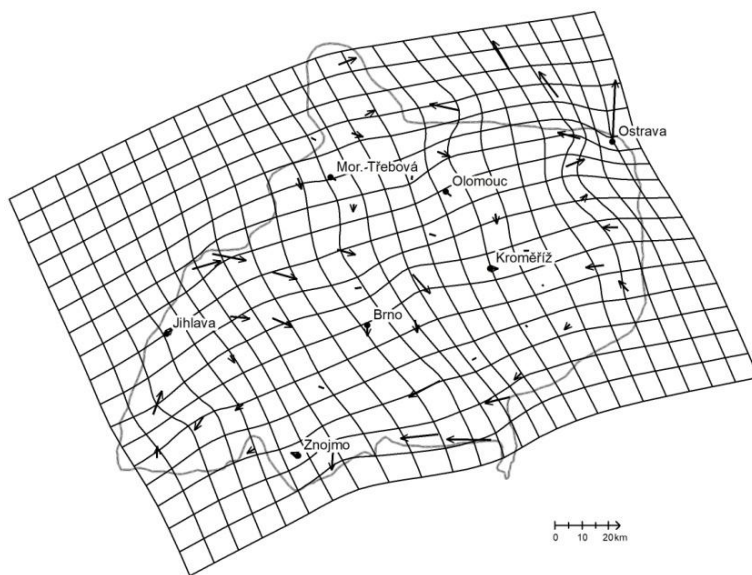
Střední kvadratická chyba provedené transformace dosahuje u obou vydání mapy prakticky totožných hodnot. V případě staršího vydání se jedná o chybu ca 8,4 km ve srovnání s ca 8,6 km zmenšené kopie. Deformace transformované souřadnicové sítě referenčního systému v kresbě map ukazuje na lokální nepřesnosti jejich geometrického základu. V případě obou verzí je průběh a velikost těchto odchylek prakticky totožný (obr. 3 a 4). Výraznou polohovou chybou je zatížena kresba severovýchodní Moravy a přilehlé části Slezska, stejně jako jižní a západní Morava. Menší odchylky vykazují okolí moravských měst Brna, Olomouce a Kroměříže.

Podobnost geometricko-konstrukční kostry obou map dokládá orientace jejich kresby. Při srovnání s referenčním systémem S–JTSK činí odchylka v orientaci zmenšeného vydání mapy ca 22° východního směru. Po odečtení hodnoty meridiánové konvergence Křovákova zobrazení, která pro střed Moravy odpovídá přibližně 6°, dosahuje orientace mapové kresby od zeměpisného severu ca 16° východního směru. Mapa byla s velkou pravděpodobností orientována k magnetickému severu, čemuž nasvědčuje podobná velikost a směr soudobé magnetické deklinace. Na základě takového zjištění se lze domnívat, že autor mapy využíval kompasových měření při pořizování topografického obsahu. Ostatně i v doprovodném textu staršího vydání zmiňuje, že mapu umístil správně do světových stran. Vypočítána orientace její kresby pak dosahuje ca 15° východního směru. Dosažené hodnoty odpovídají závěrům starších studií, které postupovaly buď cestou analýzy zeměpisných souřadnic sídel odečtených z fotokopie mapy anebo promítáním zeměpisné sítě soudobé mapy do reproduktované kresby Fabriciovy mapy (Kuchař, 1931; Vičar, 1972).

³ Pro transformaci mapové kresby Moravy bylo využito celkem 53 bodů, pro část Dolního Rakouska 20. Výběr identických bodů se v první řadě zaměřoval na významná města a panská sídla. Odečet jejich souřadnic v referenčním systému S–JTSK upřednostňoval přirozené orientační body v podobě historického centra, především radnice a kostely. Druhé kritérium kladlo důraz na jejich rovnoměrné rozložení v digitalizovaném obraze staré mapy.

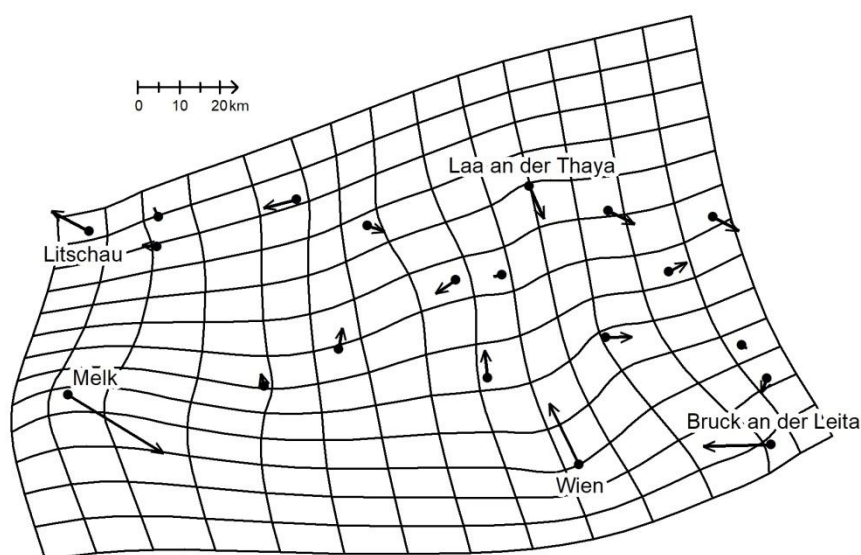
Obr. 3 Deformovaný obraz souřadnicové sítě S–JTSK (s krokem 10 km) v kresbě Moravy na Fabriciově mapě z roku 1575

Obr. 4 Deformovaný obraz souřadnicové sítě S–JTSK (s krokem 10 km) v kresbě Moravy na Fabriciově mapě z roku 1569

Hodnoty polohových odchylek na identických bodech stejně jako celková střední kvadratická chyba slouží pouze ke vzájemnému srovnání obou mapových děl. Významným ukazatelem při vyhodnocení podobnosti geometrického základu obou map je faktická shoda těchto charakteristik. Drobné odchylky v poloze spíše ukazují na nepřesnosti provedených transformací vyplývajících zejména z fyzického stavu dochovaného exempláře, ale i ze způsobu slepení dílčích listů či kvality přenesení originálu do plochy jedné tiskové desky v případě zmenšené kopie.

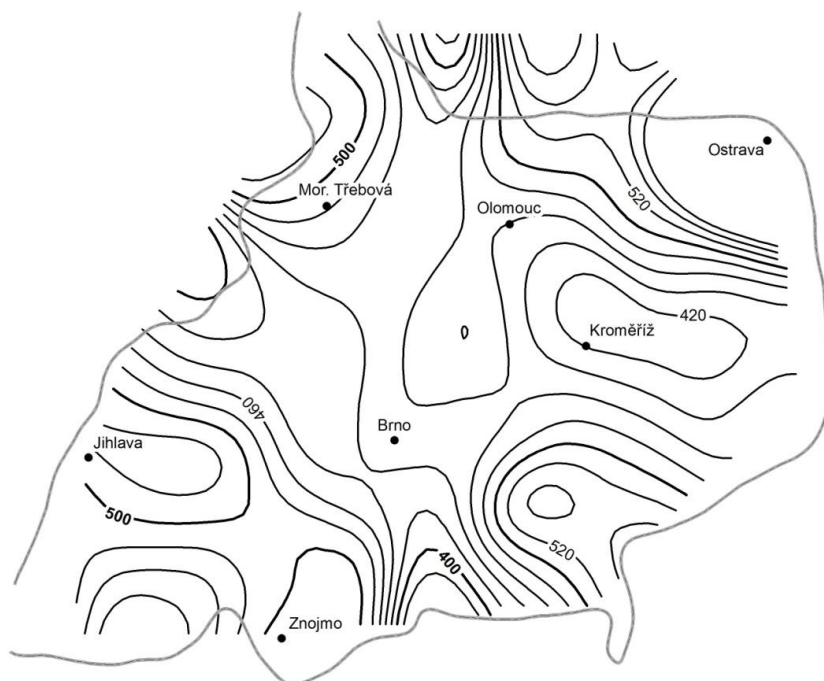
Deformace distorzní mřížky v dolnorakouské části mapové kresby je silně ovlivněna nerovnoměrným rozmístěním obsahu mapy, který má zejména v jižní části spíše doplňující charakter (obr. 5). Podél Dunaje směrem na západ i východ od Vídně jsou zakreslena pouze významnější města, jejichž poloha kopíruje soudobé dopravní cesty směřující do Uher a Bavorska. Bohatší náplň je patrná na spojnici mezi Vídní a Moravou ve směru na Znojmo a Mikulov. Kresba mapy se odchyluje od zeměpisného severu přibližně o 7° východní směru, čímž se výrazně liší od její moravské části.

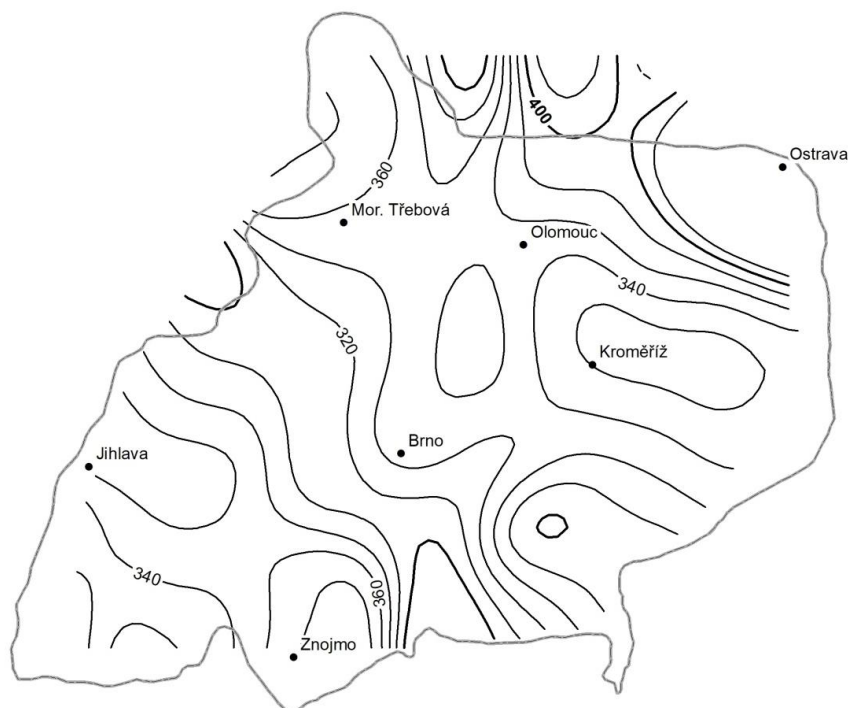
Obr. 5 Deformovaný obraz souřadnicové sítě S-JTSK (s krokem 10 km) v kresbě Dolních Rakous na Fabriciově mapě z roku 1569

Podobně jako orientace kresby koresponduje také měřítko se závěry dřívějších rozborů⁴. V případě zmenšeného vydání dosahuje hodnoty ca 1:450 000, u staršího vydání ca 1:333 000 (moravská část mapy). Nutné je opět připomenout, že existuje silná závislost mezi jeho velikostí a geografickou polohou, která je ovlivněna lokálními nepřesnostmi topografického obsahu map. Průběh měřítkových izolinií dokazuje podobnost konstrukční kostry obou vydání (obr. 6 a 7). Podobně je tomu v případě odvozené mapy Moravy v atlase Abrahama Ortelia (1573), jejíž předlohou bylo opravené starší vydání Fabriciový mapy (Chrást, 2015). Dolnorakouská část mapy má nepatrně větší měřítko ca 1:314 000.

⁴ Vičar (1980) dospěl rozбором mapové kresby zmenšeného vydání mapy k měřítku ca 1:458 000, Drápela (1994) v případě mapy z roku 1569 k hodnotě ca 1:330 000.

Obr. 6 Izolinie měřítka ($M/10^3$) v kresbě zmenšeného vydání Fabriciovy mapy z roku 1575 (Chrást, 2015)

Obr. 7 Izolinie měřítka ($M/10^3$) v kresbě Fabriciovy mapy z roku 1569

Velikost měřítek odvozených z délky poledníkového stupně odpovídá ca 1:367 000 (Matzura, 1897, s. 280, pozn. 1), resp. ca 1:380 000 (Paldus, 1907, s. 71). Zejména výsledky dřívějších kartometrických analýz prokázaly, že rámové zeměpisné souřadnice nemají s mapovou kresbou mnoho společného (Kuchař, 1931; Vičar, 1972 a 1980). Navíc tyto výpočty zpravidla pracují se skutečnými rozměry Země, nikoliv s jejich historickou hodnotou.

Součástí dedikace mapy je kresba mílového měřítka (*SCALA MILIARIVM*), v níž autor zobrazil délku a vzájemný poměr zeměpisné, moravské a uherské míle. Přepočtem délky zeměpisné míle (7,42 km), jejíž definice (1/15 délky jednoho stupně na rovníku) a tím pádem i hodnota byla v minulosti dobře známa, vychází měřítko mapy ca 1:376 000⁵. Srovnáním se zeměpisnou milí odpovídá délka jedné moravské míle přibližně 8,45 km. Tento údaj se více méně shoduje se vzdáleností, kterou urazí průměrný pěší přibližně za dvě hodiny chůze.

Výpočty měřítka starých map ze zeměpisné sítě jsou ale značně problematické. Rozměry Země byly totiž ještě v 16. století považovány za mnohem menší, než jakými ve skutečnosti jsou. Německý matematik a kosmograf Petrus Apian (1495–1552) definoval velikost obecné německé míle pomocí 4 000 dvojkroků, tedy 5,92 km (Kolářek, 1938). Při ztotožnění se zeměpisnou milí vychází měřítko mapy pouhých ca 1:300 000. Tento údaj odpovídá poměru délky obrazu jednoho stupně poledníkového oblouku a jeho uvažované velikosti v 16. století (88,8 km).

S jakou velikostí zeměpisné a tím pádem moravské míle Fabricius při mapování Moravy počítal, asi není možné jednoznačně prokázat. Jeho vlastní slova vypovídají o tom, že zemi několikrát procestoval, zmapoval, přičemž využíval jednoduchých měření snad i mílových vzdáleností. Při srovnání velikosti měřítka získaného z mapového obsahu a mílových ukazatelů je spíše pravděpodobné, že pracoval s většími rozměry Země (zeměpisné míle), čemuž by odpovídala i definice moravské míle jakožto dvouhodinové cestovní vzdálenosti. Na straně druhé je skutečná délka zeměpisné míle (7,42 km) spojována teprve s obdobím 17. století a soudobými měřeními zemských rozměrů. Stejně tak i přesná definice a velikost moravské míle je značně proměnlivá a neurčitá v čase, proto není vhodné vyvozovat bližší závěry. Jako nejspolehlivější údaj se proto jeví hodnota měřítka určená analýzou zákresu polohy sídel v mapě.

Při průměrném měřítku 1:450 000 skutečná délka znázorněných mil neodpovídá známým hodnotám. Na straně druhé délkové vztahy mezi nimi a zeměpisnou stupnicí korespondují s udávanými poměry (viz Petrus Apian a jeho *Cosmographia*). Tyto poznatky jen potvrzují dřívější závěry, že mapový obsah a zeměpisné údaje reprezentují dva zcela odlišné a nekonzistentní datové soubory. Pokud Fabricius opíral mapovou kresbu o vzdálenostní měření nebo údaje z cestovních itinerářů, pak chybně zakreslil velikost mílového měřítka. V případě, že základní geometrickou kostru jeho kresby tvořilo jen několik astronomicky určených míst, zbylá část území musela být domapována pomocí vzdálenostních měření. Určitou spojitost mezi polohovou kresbou a délkou mílových ukazatelů je přesto možné předpokládat, neboť zkušební tisky mapy z roku 1569 znázorňují pouze mílové ukazatele, kdežto zeměpisné souřadnice uvedeny nejsou. Rám se zeměpisnými souřadnicemi je součástí konečné verze mapy, přičemž z jeho velikosti je zřejmý konkrétní vztah k délce zobrazených mil. V doprovodném textu autor mapy zmiňuje jejich využití v jednotlivých zemích, a proto se nezdá pravděpodobné, že by je doplnil rytec bez jeho vědomí. Navíc přestože byl Fabricius zdatným astronomem, orientace mapové kresby neodpovídá zeměpisné stupnici.

2.2 Rozsah znázorněného území

Hustota kresby zmenšeného vydání mapy je v porovnání s její předlohou výrazně vyšší. Až na horní polovinu mapy využil rytec plochu tiskové desky prakticky beze zbytku. Kromě překryvů obsahu a mapového rámu je zřejmé, že se potýkal i s problematickým umístěním popisů světových stran. S výjimkou jihu (*MERIDIES*.) jsou další názvy poměrně nepřehledně roztroušeny po jednotlivých písmenech podél okrajů mapy (sever: *SEPTENTRIO*., západ: *OCCASVS*., východ: *ORTVS*.). V podobném duchu je proveden nápis *MORAVIA* ve střední části listu. Z důvodu nedostatku místa omezil rytec (autor) heraldickou výzdobu, kterou tvoří pouze zemský znak Moravy v podobě šachované orlice. Sousední země připomínají názvy *Behmerland* (nebo *Behmisch Gra-*

⁵ Vydání z roku 1569 snad čistě z praktických důvodů zobrazuje jednu zeměpisnou milí v délce jednoho palce (ca 2,63 cm).

nitz.) a *Schlesie.*, ostatní jsou uvedeny jako součást popisu čárkované hraniční linie: *Osterreich | isch Gra.; Máhrerisch. und Hungerisch. Granitz.a Troppisch. Granitz.*

Oproti staršímu vydání se liší rozsah zobrazeného území, které je zaměřeno téměř výhradně na Moravu a její blízké přilehlé území. Zúžení rozsahu zapříčinil nejenom menší formát mapy. Prozatím nediskutovaným, přesto zcela legitimním motivem jsou autorovy přípravné práce na mapě Rakouska, jehož území je na novém vydání omezeno pouze na úzký pás podél zemské hranice. Pro srovnání původní vydání mapy znázorňuje zemi až po veletok Dunaje včetně hlavního města habsburské monarchie Vídně. Je proto více než pravděpodobné, že si autor již dříve během svých početných cest na Moravu připravoval podklady pro další mapování. K těmto úvahám přispívají i směry hlavních dopravních cest z Vídně na Moravu a do jižních Čech, které procházely skrze velkou část Dolních Rakous. Jejich základní průběh se v podstatě zachoval až do dnešních dnů. Ostatně o svém úmyslu informuje Fabricius již v předmluvě pro čtenáře mapy z roku 1569, ve které mimo jiné uvádí, že doplní chybějící místopis a zmapuje zbývající část Rakouska. Tato informace se dostala až k věhlasnému nakladateli Abrahamu Orteliovi (1527–1598), který ji poprvé uveřejnil ve svém seznamu autorů (*Catalogus Auctorum*) v atlasu *Theatrum Orbis Terrarum* v roce 1573⁶. Že se autor mapy zhostil plnění svého závazku svědomitě, dokládá zpráva nizozemského botanika Carola Clusia (1526–1609) o vědecké expedici na horu Ötcher ze dne 22. 8. 1574 (Petz-Grabenbauer, 2016; Kuchař, 1947). Členem výpravy byl také Fabricius, který na vrcholu prováděl délková měření okolní krajiny pomocí tzv. Jakobovy hole (*radius astronomicus*). Podle dochovaného sdělení měl jako podklad k dispozici vlastní mapu Rakouska zobrazující území před i za řekou Enží, kterou údajně plánoval v blízké době zveřejnit. Tímto záznamem v podstatě zprávy o existenci mapy končí, a proto je velmi pravděpodobné, že nikdy nebyla vydána tiskem⁷. O Fabriciových záměrech svědčí i fakt, že právě menší mapa Moravy postrádá kresbu rakouského území, pro nějž měl v oné době připravenou k vydání vlastní samostatnou mapu. Takové úvahy podporují závěry analýz geometrie mapové kresby. Měřítka a zejména orientace rakouské části mapy jsou totiž výrazně odlišné od znázornění Moravy. Jinými slovy konstrukce mapy je tvořena dvěma různými topografickými sadami (Vičar, 1980, s. 163).

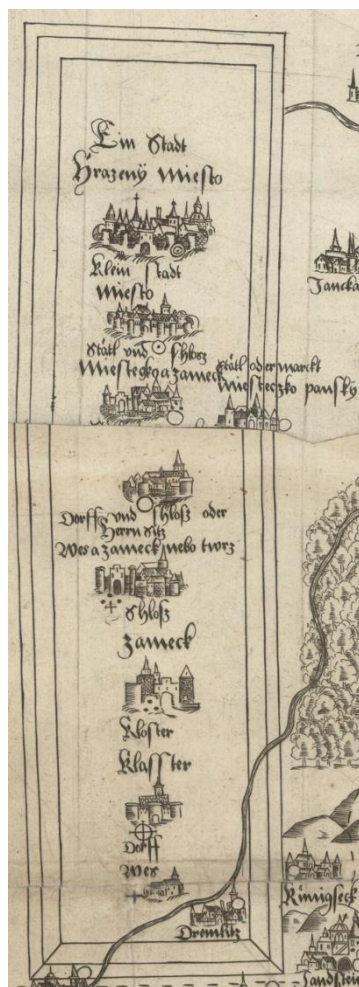
2.3 Legenda

První úskalí vzájemného srovnání obsahu obou Fabriciových map představuje jejich legenda (obr. 8 a 9). Nejenže je odlišný německý popis jednotlivých znaků, ale na mladším vydání chybí i české ekvivalenty. Legenda se liší také počtem znázorněných kategorií, kterých je u původní mapy o jednu více, tedy 8. Na zmenšené mapě jsou zaznamenány kategorie *Eyn Stadt*, *Eyn Marckt.*, *Kloster.*, *Schlos.*, *Dorff.*, *Eyn Stadt und Schlos.*, *Dorff und Schlos.*

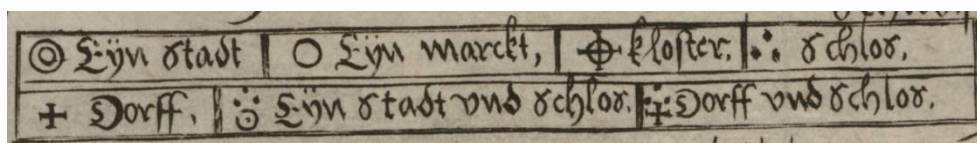
Pro město zvolil autor znak dvou soustředných kružnic. Trhové městečko (městys) reprezentuje jednoduchý kruhový znak, který je v případě kláštera doplněn rovnoramenným křížem. Zámek tvoří tři tečky umístěné ve vrcholech pomyslného rovnoramenného trojúhelníku, vesnici samostatný rovnoramenný kříž. Pro město a zámek je využita kombinace kruhového znaku s tečkou uprostřed a znaku pro zámek. Analogicky je zpracován znak vesnice a zámku. K nejednoznačnosti sémantiky zvolených znaků přispívá jejich nejednotné užití v mapové kresbě. Samostatně je vyobrazen například kruhový znak s tečkou (původně jako město a zámek) a na straně druhé je kombinován znak pro trhové městečko a zámek. Zamýšlený význam jednotlivých kategorií je možné nejlépe interpretovat při zkoumání obsahu mapy a jeho srovnáním s předlohou. Znak *Eyn Stadt* odpovídá opevněným městům, která jsou v legendě starší mapy popsána česky jako hrazená města

⁶ Uvedená data 1570 nesouvisí s vydáním Fabriciových map, ale vztahuje se k předání podkladů pro vypracování její atlasové verze. Ať už originální výtisk s opravami anebo rukopisnou verzi mapy připravili moravští lékaři Johann Crato von Krafftheim (1519–1585) a Thomas Jordan von Klausenburg (1539–1586) (Horák, 1932). Blízký vztah Johanna Crata a nizozemského nakladatele dokládá i jeho přímá ucta panovníka Rudolfa II. (1552–1612) ve věci desetileté ochrany jeho díla před patiskem (Kuchař, 1959, s. 55). Nesprávná interpretace vročení staršího vydání do roku 1570 pochází zejména ze starší literatury, kdy ještě nebyly známy originální výtisky mapy (Hauber, 1724, s. 174; Kuchař, 1960).

⁷ Podle některých zdrojů byl Fabricius dokonce v přímém kontaktu s Orteliem, kterého ještě v roce 1576 informoval o připravené mapě Rakouska. Vzájemný kontakt měl zprostředkovat botanik Carol Clusius (Meurer, 1991, s. 142–143).

Obr. 8 Legenda velké Fabriciovy mapy Moravy (Moravská galerie v Brně, sign. C 1446)

Obr. 9 Legenda malé Fabriciovy mapy Moravy (Moravský zemský archiv v Brně, fond D 22 Sběrka map a plánů, inv. č. 89, sign. 115)

(Hrazeně Miesto). Názvy některých z nich jsou v mapové kresbě zvýrazněny větším tiskacím písmem. Kategorie *Eyn Marckt* označuje tržní městečka (městyse). Jejím ekvivalentem je graficky totožný znak *Státl oder Marckt* – *Miesteczko panský*, jehož význam je interpretován jako poddanské tržní městečko (Semotanová, 2003). V kombinaci se znakem pro zámek pak dostáváme kategorii, kterou autor na starší mapě zaznamenal jako *Státl und Schlosz* – *Miesteczko a zameck* (městečko a zámek). Obě kategorie je možné ztotožnit i na podkladě shodného názvu *Státl* a grafického provedení. Poslední problematickou část legendy mladší mapy představuje prvek *Eyn Sta-*

dt und Schlos. Při rozdělení znaku na dva samostatné grafémy odpovídá význam kruhu s tečkou malému městu. Analogie ke kategorii *Klein Stadt – Miesto* staršího vydání je více než evidentní, kdežto shodné pojmenování s opevněným městem působí spíše matoucím dojmem. Mezi významem pojmů zámek a hrad nevymezuje autor žádné hranice. Právě v období 16. století prošla celá řada šlechtických sídel rozsáhlou přestavbou, a proto je i ztotožnění obou termínů pochopitelné. Dále je nutné si uvědomit, že zejména na vesnicích plnila roli správního a obranného objektu tvrz drobného šlechtice. V kombinaci znaku pro vesnici a zámek se proto ukrývá i tento význam, který explicitně zmiňuje jedna z kategorií legendy původní mapy (*Dorff und Schlosz oder Herrnsitz – Wes a zameck nebo twrz*). Přehled a vzájemná vazba mezi jednotlivými kategoriemi je součástí tab. 1.

Tab. 1 Identifikace a ztotožnění prvků legend obou Fabriciových map

FMM 1569	Legenda	FMM 1575
Ein Stadt – Hrazený Miesto	opevněné město	Eyn Stadt
samostatné kategorie Ein Stadt – Hrazený Miesto a Schlosz – zameck	opevněné město a zámek	samostatné kategorie Eyn Stadt a Schlos
Klein Stadt – Miesto	město	Eyn Stadt (kategorie Eyn Stadt und Schlos)
samostatné kategorie Klein Stadt – Miesto a Schlosz – zameck	město a zámek	Eyn Stadt und Schlos
Státl oder Marckt – Miesteczko panský	trhové městečko (městys)	Eyn Marckt
Státl und Schlosz – Miesteczko a zameck	trhové městečko (městys) a zámek	samostatné kategorie Eyn Marckt a Schlos
Kloster – Klasster	klášter	Kloster
Schlosz – Zameck	zámek	Schlos
Dorff – Wes	vesnice	Dorff
Dorff und Schlosz oder Herrnsitz – Wes a Zameck nebo Twrz	vesnice a zámek (tvrz)	Dorff und Schlos

FMM – Fabriciova mapa Moravy

2.4 Sídla

Limitující faktor obsahových srovnání představuje zejména fyzický stav mapy. Přestože byla dříve restaurována a adjustována na podkladový papír, tyto zásahy nezabránily nenávratné ztrátě obsahové informace. Nedocenitelným pomocníkem se pro potřeby identifikace a kvantifikace prvků mapy ukázaly být její starší reprodukce, především již zmíněná fotokopie z roku 1931⁸.

Místa s chybějící kresbou jsou totiž na této kopii stále dobře čitelná. Při porovnání obsahu obou Fabriciových map je proto nutné rozlišovat mezi autorskými zásahy a nedostatky způsobenými špatným stavem kresby. Ten je příčinou zhoršené čitelnosti názvů a sémantiky některých sídel.

Až na některé menší úpravy je náplň mapy velmi podobná původnímu zpracování. Přestože jsou doloženy připomínky moravských stavů ke správnosti jejího obsahu (například Albrechta Černohorského z Boskovic (zemřel 1572)), autor k významnějším opravám nepřistoupil. Rozdílů jsou patrné zejména při srovnání s odvozenou mapou Moravy v atlase Abrahama Ortelia⁹.

⁸ Význam kopií a reprodukcí starých map pro jejich studium potvrzují i jiné práce (Chrást a Stachoň, 2017).

⁹ Revize se týkají pouze obsahové a názvoslovné stránky mapy. I přestože se jedná o odvozenou mapu, její původní geometrická kostra zůstala prakticky neporušena. Kartometrické analýzy stočení a měřítka kresby ukázaly, že se jejich tvar a průběh shoduje s předlohou (Chrást, 2015). Obsahově nejvěrnější odvozeninu Fabriciovy mapy vydalo nizozemské nakladatelství Gerarda de Jode (1509–1591) a jeho syna Cornelia (1568–1600). Mapa vyšla jako součást atlasů *Speculum Orbis Terrarum* (1578) a *Speculum Orbis Terrae* (1593). Na rozdíl od jiných vydání se stal její předlohou originální výtisk Fabriciovy mapy z roku 1569 (Novák, 1969). Mezi zajímavosti mapy patří její východní orientace. Po roce 1585 zařadil vlastní verzi mapy Moravy do svého atlasu Gerhard Mercator (1512–1594). Po něm převzal rytinu Henricus Hondius (1573–1650), který doplnil marginálie mapy o své jméno a dataci 1627. Kolem roku 1625 přepracoval

Kresbu sídelních prvků doplňují miniaturní pohledové veduty, jejichž motiv je odlišný oproti staršímu vydání mapy. Otázka jejich ztotožnění s reálnými objekty je diskutabilní. V některých případech je snad možné identifikovat alespoň základní architektonické prvky typických staveb. Se smyslem pro detail je zpracován pohled na Olomouc. Jistě není od věci zmínit, že právě na počátku 70. let se autor mapy podílel na renovaci astrolabia olomouckého orloje a město často navštěvoval (Himmler, 2017). Určitý realistický nádech mají například pohledy na kláštery Velehrad a Louka u Znojma.

Místopis zmenšeného vydání tvoří převážně sídelní prvky, kterých je zakresleno celkem 412. Oproti původní mapě je to o 147 sídel méně (tab. 2). U nadpoloviční většiny sídel se jedná o zástavbu městského typu. Nejzastoupenější kategorií jsou trhová městečka a vesnice. Podobně jako u staršího vydání chybí název vesnice skryté v pohledové kresbě Kroměříže, vesnice u kláštera Pustiměř (snad Pustiměřské Prusy) a podhradí rakouského Staatzu. Z dalších sídel nejsou pojmenovány vesnice Blatnice pod sv. Antonínkem a Klein Schweinbarth a trhová městečka Nivnice a Drösing. Z fyzickogeografických prvků vynechal autor mapy popis Jeseníků, hory Rudný (Sparberg) a Červeného vrchu (Rottberg), lesu Šíp a Velkého Žitného ostrova (Schutt). V mapě zůstal znak a popis vřivého pramene nedaleko Hluku (*Eyn Brun seundt alltzeit wie heisz Wasser*).

Tab. 2 Kvantifikace a srovnání sídelní náplně

Sídelní prvky	FMM 1575	FMM 1569	Rozdíl
opevněné město	8	13	5
opevněné město a zámek	2	2	0
město	17	38	21
město a zámek	10	23	13
trhové městečko (městys)	162	199	37
trhové městečko (městys) a zámek	27	37	10
klášter	7	13	6
zámek	14	15	1
vesnice	150	199	49
vesnice a zámek (tvrz)	14	18	4
ostatní*	1	2	1
celkem	412	559	147

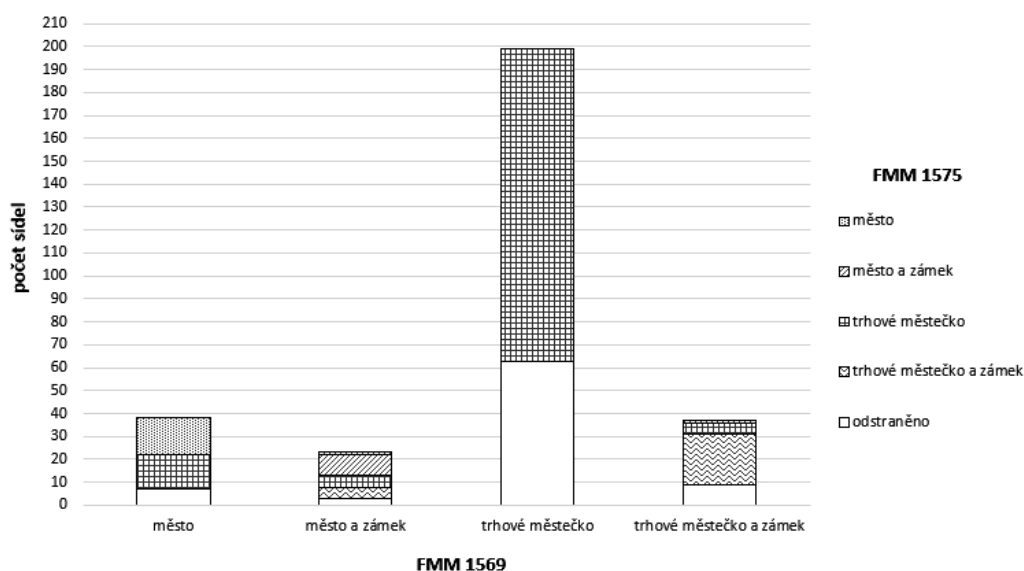
* V případě FMM 1575 se jedná o nečitelný znak Doubravniku a na FMM 1569 o hrad Hukvaldy a zříceninu Rožnov připomenuté pouhým názvem.

Při srovnání náplně obou map podle jednotlivých zemí jsou z pochopitelných důvodů největší rozdíly v počtu zaznamenaných sídel v Dolním Rakousku (98) a v Uhrách (24), ale také na Moravě (12). V Čechách autor zůžil místopis o 8 sídel, ve Slezsku o 3 a v Polsku o 2 sídla. V případě Moravy se jedná o Bzenec, Brannou, Šaratice, Přílepy, Velké Hostěrádky, Petrovice, Banín, Ve-

Mercatorovu mapu Peter Kaerius (1571–ca 1646), jejíž tiskovou desku pořídil Abraham Janssonius. V upravené grafické podobě vyšla později tato mapa u Johannese Janssonia (1588–1664), který z obchodních důvodů označil za jejího autora Jana Amose Komenského (1592–1670). Velkou tiskovou desku mapy Moravy nechal vyřít benátský kosmograf Vincenzo Coronelli (1650–1718) v roce 1692. Maloformátové vydání připravil Matthias Quad (1557–1613) pro Johanna Bussemachera (činný ca 1580–1613) v roce 1600, David Custos (činný na přelomu 16. a 17. století) pro Julia Bella v roce 1627 a Peter Kaerius pro Johanna Cloppenburga (1592–1652) v roce 1632. Grafické provedení Custosovy mapy se velmi podobá přehledné mapě Jeana Matala (1520–1597) z roku 1598. Přibližně z roku 1579 pochází zmenšená mapa Moravy ze vzácného cestovního atlasu Itinerarium Orbis Christiani neznámého autora. Součástí mapového obsahu je kresba komunikací, která se tak řadí k nejstaršímu samostatnému mapovému vyobrazení dopravní sítě na Moravě.

verskou Bitýšku, Ostrovačice a neidentifikovaného sídlo v okolí Modřic, dále pak o hrad Hukvaldy a zříceninu Rožnov, které byly na starším vydání připomenuty pouhým nápisem.

Autor provedl i sémantické změny v klasifikaci sídel. Původně opevněné město Prostějov je zakresleno jako pouhé tržové městečko. Vesnice Písečné a Veselíčko jsou nově klasifikovány jen jako zámky. Obec Vacenovice je na mapě správně vedena jako vesnice bez zámku. Nejvíce změn, a zůstává otázkou, zda úmyslných, provedl autor v klasifikaci měst, tržových městeček a s nimi spjatých zámků. Z obr. 10 je patrné snížení počtu měst na úkor menších obcí s tržovým právem. Pouze v případě Jaroslavice pozvedl jejich význam z městečka na město. S výjimkou tržového městečka Prusinovice, v jehož katastru leží jen pustý hrad Kasařov, opomenul autor mapy další zámekská sídla neprávem. Jedná se o moravské zámky či tvrze v Novém Světlově, Valašském Meziříčí, Rokyni, Uherském Ostrohu, Židlochovicích, Moravské Třebové a Chropyni. V Čechách odstranil znak zámku u městeček Lanškroun a Svojanov, ve Slezsku pak u Krnova. Beze změny významu zůstala opevněná města se zámkem, kláštery, zámky a vesnice. Z důvodů nečitelného znaku Doubravniku není možné ověřit, zda se jedná o klášter či jiný typ sídla. Posouzení historické pravdivosti klasifikace jednotlivých sídel ale není předmětem tohoto příspěvku.

Obr. 10 Změny v klasifikaci sídel

Průběh zemské hranice odpovídá až na nepatrné odchylky původnímu zpracování. Mapový znak Slezské Ostravy již zcela leží na historickém území Slezska, naopak znak města Hodonín zasahuje částečně na Moravu i do Uher. Landštejn, Staré Město pod Landštejnem a Bystré umístil autor chybně na Moravu na místo do Čech, podobně jako uherskou Skalici. Na Moravě jsou zakresleny také rakouské vesnice Kleinschweinbarth, Neuruppersdorf a Oberthürna (Unterthürna). Vranov nad Dyjí, Sedlec leží chybně na rakouském území, podobně jako Rýmařov a Sovinec ve Slezsku. Znak a název slezského Frýdku (část dnešního Frýdku-Místku) je umístěn na levém (moravském) břehu řeky Ostravice.

V důsledku poškození papíru postrádá mapa kresbu tržového městečka Polná. S pomocí starší fotokopie je možné dále doplnit neúplný název města Bučovice – (Wuts)chowitz, Slavkova u Brna – Auster(litz) a vesnice a zámku Ždánice – S(dani)tz. Špatně čitelný je také název vesnice a zámku Falkenstein, města a zámku Jaroslavice (Ioslawitz) a zároveň chybí prakticky celý název města Zdounky (Sdanunký). Neúplné jsou i znaky některých sídel jako například vesnice Netín, tržových městeček Litence, Markvarec, Neudorf bei Staatz a tržového městečka a zámku Landštejn.

2.5 Hydrologická síť

Hydrologická síť znázorněného území odpovídá staršímu vydání. Spíše než její průběh a kresbu říčních ostrovů zanedbal rytec popis vodních toků. Často jsou uvedeny zkomolené německé názvy, které znesnadňují jejich identifikaci. V pramenné oblasti Moravy nejsou pojmenovány její levostranné přítoky Krupá a Branná. Do řeky Desné (*Tessa fl.*) přitéká zprava nepojmenovaný Bratrušovský potok a zleva řeka Merta (*Merete fl.*). Z druhé strany se do řeky Moravy vlévá Moravská Sázava (*Zosa fl.*) a její levostranný přítok Březná (*Fris fl.*). Mezi další nepojmenované levostranné přítoky Moravy patří Oskava, Bečva a její zdrojnice Vsetínská Bečva, Olšava a Rusava. Z pravostranných přítoků zůstala ve srovnání se starší verzí mapy nepojmenována pouze rakouská řeka Zaya. Dále chybí název řeky Litavy, zastarale Cézavy (na mapě z roku 1569 jako *Zeyša fl.*), která se vlévá do řeky Svratky severně od Židlochovic. Kromě slovního připomenutí pramene (*fons morauæ fl.*) je řeka Morava pojmenována pouze v blízkosti svého soutoku s Dyjí na moravsko-rakousko-uherském trojmezí (*March fl.*). Beze změny zůstal název pramene řeky Odry (*Des oder flus Ursprung*), který autor chybně připsal řece Ostravici.

Velmi podrobně jsou zakresleny zdrojnice řeky Moravy na jejím horním toku. Vzhledem ke kvalitě zpracování pramenných oblastí jiných řek je rozdíl více než nápadný. Je do jisté míry oprávněně se domnívat, že tato skutečnost souvisí s osobní autorovou zkušeností s místní krajinou. Některé zdroje totiž připomínají jeho měření zeměpisných šířek v severních Čechách a na severní Moravě (Matzura, 1897, s. 277; Kuchař, 1931, s. 8). V městských knihách Olomouce jsou doložena Fabriciova astronomická měření někdy před rokem 1570 (Vičar, 1980, s. 172).

2.6 Výškopis

Do kresby výškopisu, který je znázorněn tradiční kopečkovou metodou, zasáhl autor mapy minimálně. Na první pohled jsou patrné pouze menší odchylky v jeho ryteckém provedení. S výjimkou odlišného tvaru a počtu jednotlivých vrcholů se reliéf liší i nejednotným osvětlením z východního a západního směru. Ke zpřesnění výškopisu došlo pouze v okolí Ždánic, kde autor na místo Velkých Hostěrádek doplnil skupinu vrcholů reprezentujících Ždánický les. Hrad Buchlov je na původním vydání mapy zobrazen na samostatném nad okolní vyčnívajícím vrcholu. Na zmenšeném vydání je naopak více začleněn do okolního terénu a v kresbě mapy již tolik nevyniká. Popisným informacím ustoupila výškopisná kresba v okolí rakouského města Retz a městysu Dobersberg. Patrně Jihlavské vrchy s nejvyšším vrcholem Českomoravské vrchoviny Javořicí byly posunuty více na sever od města Telče. Oproti původnímu vydání zůstalo zcela bez výškopisu okolí Třebíče a drobných úprav doznalo také okolí Jihlavy. V místě Dražanské vrchoviny byl situován moravský zemský znak. Nad jeho kresbou doplnil autor výškopis v okolí Jevíčka, který zůstal na starším vydání nedokončený. Další změny jsou patrné na území mezi řekami Svratkou a Svitavou, na kterém přibýlo několik samostatných vrcholů. Podrobněji se hydrologickými a výškopisnými poměry mapy zabývala Matušková (2015).

Grafické ztvárnění lesních porostů, ať už lužních lesů na dolní Moravě nebo pomezních hvozdů Českomoravské vrchoviny, se velmi podobá starší předloze. V jeho provedení se odráží rukopis jednoho rytce. Při bližším studiu mapové kresby je patrná chronologie vzniku některých prvků rytiny. Základní konstrukční prvek tvořily sídelní jednotky a jejich panoramatické pohledy. V místech jejich kresby je totiž přerušena linie vodních toků jako například u Jihlavy a Velkého Meziříčí anebo u měst na říčních ostrovech dolního toku Moravy. Po vyrytí říční sítě následoval pravděpodobně výškopis společně s vegetačním krytem, jak je patrné zejména u lesních porostů Českomoravské vrchoviny. Teprve na závěr doplnil rytec rám mapy se zeměpisnými souřadnicemi, popisné informace včetně toponym a zemské hranice. Velmi podobnou chronologii přípravy rytiny je možné vystopovat i u staršího vydání mapy. Například zkušební výtisky ještě postrádají rám a zeměpisné souřadnice. Je tedy možné se právem domnívat, že rytec mapy pracoval v rámci zažitých zvyklostí a i v případě mladší mapy doplnil tyto kompoziční prvky až na samotný závěr.

Závěr

Obě vydání Fabriciovy mapy Moravy jsou poutavým dokladem nejstarších pokusů o kartografické vyobrazení země. Jejich vzájemný vztah je více než evidentní, přesto se liší v mnoha drobných detailech. Patrně sám autor provedl několik korektur sídelního, hydrologického a výškopisného obsahu moravské části mapy a zároveň upravil popis prvků legendy. Přehlednou kvantifikaci

její náplně umožnila starší fotokopie, která se stala důležitým zdrojem informací o chybějící kresbě. Rytecké provedení působí o něco plastičtější dojmem než u původní šestilisté mědirytiny. Většina pohledových kreseb sídel se navzájem odlišuje. Jejich původcem se až na některé výjimky stal pravděpodobně sám rytec mapy na autorovo zadání. Podobně jako v případě předlohy z roku 1569 zůstává prozatím neodhalena identita rytce a zároveň chybí i bližší bibliografické údaje o prodeji mladšího vydání. Stejně nejistý je i původ dvojzajčného rukopisného titulu, jenž by snad mohl být podroben detailnějšímu grafologickému rozboru. K jeho objasnění může přispět objev dalších výtisků mapy. Bohužel asi jako u převážné většiny starých map není možné předpokládat existenci původní rytiny mapy.

Literatura

- DRÁPELA, M. V. (1994). *Vývoj moravské kartografie*. Brno (habilitační práce).
- d'ELVERT, Ch. (1853). Geschichte der Landkarten von Mähren und Österreichisch-Schlesien. In *Schriften der historisch-statistischen Sektion der k. k. mähr. schles. Gesellschaft des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde*, 5. Heft, 1853. Brno (s.n.), s. 79-97 a 267-268.
- HAUBER, E. D. (1724). *Versuch einer umständlichen Historie der Land-Charten, Sowohl von denen Land-Charten insgemein...* Ulm (Daniel Bartholomäi), s. 174-176.
- HIMMLER, R. (2017). Olomoucký orloj. *Watch It!*, 1, s. 132-137.
- HORÁK, B. (1932). K dějinám Fabriciovy mapy Moravy. In *Sborník Československé společnosti zeměpisné*, 39, s. 179.
- CHRÁST, J. (2015). Mapové podklady Komenského mapy Moravy. *Rozpravy Národního technického muzea v Praze. Z dějin geodézie a kartografie*, 17, s. 80-86.
- CHRÁST, J. (2015). *O starých mapách českých zemí. Fabriciova a Komenského mapa Moravy*. Praha (Academia).
- CHRÁST, J., STACHOŇ, Z. (2017). Vliv restaurování na kartometrické vlastnosti starých map. *Rozpravy Národního technického muzea v Praze. Z dějin geodézie a kartografie*, 18, s. 155-164.
- JAKEŠOVÁ, H. a kol. (2003). *Mapy Moravy ze 16.-18. století* [CD_ROM]. Přerov (Muzeum Komesnkého).
- KAMENÍČEK, F. (1892). J. A. Komenského mapa Moravy. *Časopis Matice Moravské*, 16, s. 144-151.
- KAMENÍČEK, F. (1896). Fabriciova mapa Moravy. *Časopis Matice Moravské*, 20, s. 56-57.
- KAMENÍČEK, F. (1897). O mapách Moravy. In: *Vlastivěda moravská. I, Země a lid. Díl 1, Přírodní poměry Moravy*, 1897. Brno (Musejní spolek), s. 8-16.
- KOLÁČEK, F. (1941). Nejstarší mapa Moravy. *Zeitschrift des Mährischen Landesmuseums*, Neue Folge. I. Band, s. 95-125.
- KUCHAŘ, K. (1931). *Fabriciova mapa Moravy z roku 1569*. Zvláštní otisk ze Sborníku Československé společnosti zeměpisné v Praze, 37, č. 5-6.
- KUCHAŘ, K. (1947). Fabriciova mapa Rakouska. *Kartografický přehled*, 2, s. 17.
- KUCHAŘ, K. (1951). Hynkovo vydání Fabriciovy mapy Moravy. *Kartografický přehled*, 6, s. 56-57.
- KUCHAŘ, K. (1959). *Vývoj mapového zobrazení území Československé republiky I. Mapy českých zemí do poloviny 18. století*. Praha (Ústřední správa geodézie a kartografie).
- KUCHAŘ, K. (1960). *Jana Petra Cerroniho zpráva o mapách Moravy*. Praha (Kabinet pro kartografii ČSAV).
- JENNY, B. (2006). MapAnalyst – A digital tool for the analysis of the planimetric accuracy 1901 of historical maps [online]. *e-Perimetron*, 1, s. 239-245. [cit. 20. 7. 2018]. Dostupné na: <http://www.e-perimetron.org/Vol_1_3/Jenny.pdf>
- MATUŠKOVÁ, M. (2015). *Kartografická analýza vybraných map Moravského zemského archivu v Brně*. Diplomová práce, Brno (Masarykova univerzita, Přírodovědecká fakulta).
- MATZURA, J. (1897). Die ältesten und älteren Landkarten von Mähren: Die Moll'sche Sammlung des Franzens-Museums in Brünn. In: *Museum Franciscum Annales*, 1896. Brno (Františkovo museum), s. 265-324.
- METELKA, J. (1892). O Komenského mapě Moravy. *Časopis Musea království českého*, 66, s. 169-238 + 1 faksimile. MEURER, P. H. (1991). *Fontes cartographici Orteliani: das „Theatrum orbis terrarum“ von Abraham Ortelius und seine Kartenquellen*. Weinheim (VCH Acta Humaniora).
- Ottův slovník naučný*, díl 17, 1901. Praha (J. Otto), s. 601-603.
- PALDUS, J. (1907). Johann Christoph Müller. Ein Beitrag zur Geschichte vaterländischer Kartographie. In *Mitteilungen des K. u. K. Kriegsarchivs*, Dritte Folge, V. Band, 1907. Wien (L. W. Seidel & Sohn), s. 1-122.

- PETZ-GRABENBAUER, M. (2016). Der „Hortus Palatii Caesaris“ und das Pflanzenverzeichnis des Paulus Fabricius aus dem Jahr 1557. In: *Mensch-Wissenschaft-Magie. Mitteilungen der Österreichischen Gesellschaft für Wissenschaftsgeschichte (ÖGW)*, 32, 2016. Wien (ERASMUSWien), s. 41-68.
- SEMOTANOVÁ, E. (2003). Fabriciova mapa Moravy z roku 1569, [CD-ROM]. In: *Mapy Moravy ze 16.-18. století*. Pířerov (Muzeum Komenského v Pířerově).
- VIČAR, O. (1972). Mapová kresba dvou nejstarších map Moravy. *Dějiny vědy a techniky*, 5, s. 65-73.
- VIČAR, O. (1980). Přesnost dvou nejstarších map Moravy. *Dějiny vědy a techniky*, 13, s. 161-174.
- WOLFKRON, A. (1852). Eine unbekannte Karte von Mähren, von Dr. Paul Fabricius. Wien bei Georg Schilher 1575. *Brünner Zeitung*, Nr. 150, 4. 7. 1852. Brno (Mährischer Landtag), s. 1004-1005.
- ZAPLETAL, V. (1971). Pavla Fabricia nejstarší mapa Moravy: (ke 400. výročí jejího vydání). *Vlastivědný věstník moravský*, 23, s. 28-31.

S u m m a r y

Comparative analysis of both Fabricius's maps of Moravia

The single-sheet map of Moravia from Paul Fabricius was published in 1575 and only one of its copies has been preserved. The theft of the printing plates of the original map from 1569 was the motivation for its creation. Unlike its original, the map shows almost exclusively the territory of Moravia without the large portion of Lower Austria. The reason for omission of most of the lands of Lower Austria is supported by the fact that author was prepared to publish a separate map of Austria. The compositional arrangement of the map is very similar to the original version, as evidenced by the location of the frames for accompanying information. These are fully engraved in the map drawing, therefore it is possible to uniquely identify the author of the map. By contrast, handwritten titles are only pasted to the map. Over the course of time, the drawing of several parts of the map has been damaged and these parts can now be reconstructed based on the valuable historical copies. Changes in the content are not only caused by a narrowing of the area covered, but also by author's modifications and by paper damage. During the preparation of the reduced edition, the author of the map left out several settlements also on the territory of Moravia. At the same time, the author made changes to settlement classification, which mainly focused on urban-type settlements. The description of the hydrological network is not complete in comparison with the original, and smaller changes occurred even in the case of localization and graphic processing of the hypsography. There are minor adjustments to the nomenclature, whose origin can be related to the engraving processing. Unanswered questions remain about the origin of the handwritten map name. Further information are not known about the engraving and sellers of the map.

- Fig. 1 Fabricius's map of Moravia from 1575 (Moravian Land Archive in Brno, signature 115)
- Fig. 2 Stamp and handwritten note on photocopy of map from 1931 (Moravian Library in Brno, signature Mpa-1208.958)
- Fig. 3 Distortion grid for the Moravian part of Fabricius's map of Moravia from 1575 in the coordinate system of S-JTSK
- Fig. 4 Distortion grid for the Moravian part of Fabricius's map of Moravia from 1569 in the coordinate system of S-JTSK
- Fig. 5 Distortion grid for the Lower Austrian part of Fabricius's map of Moravia from 1575 in the coordinate system of S-JTSK
- Fig. 6 Isolines of scale of Fabricius's map of Moravia from 1575
- Fig. 7 Isolines of scale of Fabricius's map of Moravia from 1569
- Fig. 8 Legend of Fabricius's map of Moravia from 1569 (Moravian Gallery in Brno, signature C 1446)
- Fig. 9 Legend of Fabricius's map of Moravia from 1575 (Moravian Land Archive in Brno, signature 115)
- Fig. 10 Changes in classification of settlements
- Tab. 1 Identification of legend elements of both Fabricius's maps
- Tab. 2 Quantification and comparison of settlements displayed on both Fabricius's maps

Prijaté do redakcie: 28. august 2017

Zaradené do tlače: november 2018